

Гонгало В. С.,

Національний університет “Острозька академія”

РЕГУЛЯТИВНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ГЕНДЕРНО МАРКОВАНИХ АНГЛІЙСЬКИХ ПАРЕМІЙНИХ ОДИНИЦЬ ПОНЯТІЙНОГО ПОЛЯ “ПОДРУЖЖЯ ТА ПОДРУЖНЄ ЖИТТЯ”

Статтю присвячено регулятивній функції гендерно маркованих англійських прислів'їв понятійної сфери “подружжя та подружнє життя”. Класифіковано і описано паремійні одиниці з огляду на специфіку їхньої регулятивної функції.

Ключові слова: *прислів'я, регулятивна функція, стереотип, гендерна асиметрія.*

The article deals with regulatory function of gender marked English proverbs of notion area ‘married couple and marriage’. The proverbs are classified and described according to peculiarity of their regulatory function.

Key words: *proverb, regulatory function, stereotype, gender asymmetry.*

В останні десятиліття в зарубіжній, а пізніше і у вітчизняній науці важливе місце почали займати дослідження гендерної проблематики, яка порушує питання не стільки біологічних характеристик людини, скільки соціально психологічних, обумовлених соціальними і лінгвокультурними факторами, адже під гендером розуміється сукупність соціальних та культурних норм, які суспільство приписує людині залежно від її біологічної статі. Гендер є соціальною статтю, що синтезує культурне й біологічне в людині. У центрі уваги гендерних досліджень – культурні, соціальні, а також мовні чинники, що визначають ставлення суспільства до чоловіків і жінок, поведінку індивідів у зв'язку з належністю до певної статі, стереотипні уявлення про чоловічі та жіночі якості – все те, що проектує проблематику статі із галузі біології до сфери соціального життя і культури [3]. У 70-х роках ХХ століття британські та американські науковці, такі як С. Беннет, А. Годдард, Л. Паттерсон, Дж. Міллс, Д. Спендер, Дж. Уїлліамс та ін., трансформували гендерні дослідження в лінгвістику, започаткувавши тим самим новий лінгвістичний напрям – гендерну лінгвістику. Протягом останніх п'ятнадцяти років гендерна проблематика активно досліджується у вітчизняному (О. Л. Бессонова, Г. Ю. Богданович, Л. М. Сінельнікова, О. М. Холод, А. Г. Шиліна та ін.) і російському (Г. М. Абреїмова, О. І. Горошко, А. В. Кириліна, І. Г. Ольшанський та ін.) мовознавстві.

Активізація фемінізму в кінці 60-х років ХХ століття спричинила появу нового напрямку у мовознавстві – феміністської критики мови, або феміністської лінгвістики, представниками якої є С. Тремель-Плетц,

Л. Пуш, О. А. Земська, М. В. Китайгородська, Н. Н. Розанова. Цей напрям піддавав критиці мову за її андроцентризм, тобто орієнтованість не на людину взагалі, а на чоловіка. Феміністська лінгвістика виділяє п'ять ознак андроцентризму, останньою з яких є те припущення, що “фемінінність і маскуліність розмежовані різко – як полюси – і протиставлені один одному в якісному (позитивна і негативна оцінка) і в кількісному (домінування чоловічого як загальнолюдського) відношенні, що спричиняє утворення гендерних асиметрій” [4, с. 41]. Таким чином, існує нерівномірна репрезентація в мові осіб різної статі, зокрема мовна дискримінація жінок. В основі цього твердження лежить один з головних постулатів феміністської лінгвістики: мова фіксує картину світу з чоловічої точки зору, тому вона не лише антропоцентрична (орієнтована на людину), але й андроцентрична (орієнтована на чоловіка) [5]. У ній переважають чоловічі форми мови, вторинність і об'єктність жінок. Такі міркування базуються на гіпотезі лінгвальної відносності Сепіра-Уорфа: мова структурує і направляє мислення, тому свідомість людини значною мірою визначається особливостями мови [6]. Таким чином, мова створює картину світу, що спирається на чоловічу точку зору, від особи чоловічого суб'єкта, з погляду чоловічої перспективи, де чоловік визначається знаком “плюс”, а жінка знаком “мінус”, постаючи головним чином у ролі об'єкта, у ролі “іншого”, “чужого” чи взагалі ігнорується. Представники феміністської лінгвістики стверджують, що мова нав'язує її носіям спосіб пізнання світу, відповідно, і мовні стереотипи нав'язуються суспільній свідомості.

Проте інші дослідники наполягають на тому, що гендерна асиметрія безпідставно абсолютується, оскільки мовне вираження гендерних стереотипів чоловічості та жіночості виконує передусім регулятивну функцію [2]. У повідомленнях, зосереджених на адресата, на перший план виходить функція регуляції його поведінки (шляхом спонукання до дії, до відповіді на питання, шляхом заборони дії, шляхом повідомлення інформації з метою змінити наміри адресата здійснити певну дію). У Р. О. Якобсона ця функція називається по-різному: конативна (англ. *conation* – здатність до вольового руху) чи апеллятивна (лат. *appellare* – звертатись, закликати, схилити до дії); інколи її називають заклично-спонукальна чи волюнтативна (лат. *voluntas* – воля, бажання) функція [8]. Виконуючи регулятивну функцію, мова негативно чи позитивно оцінює те, що визнається як негативне чи позитивне суспільною свідомістю. Термін “регуляція” позначає досить широкий спектр впливу на свідомість слухача/читача, метою якого є “нормалізація” свідомості слухача/читача згідно з уявленнями суб'єкта мовлення про “належне і бажане” [7, с. 56]. Регулятивна функція мови пов'язується не стільки з її інтенціональним використанням для регуляції людської поведінки, скільки з ре-

гулятивною природою власне мовного знака, який, за Л. С. Виготським, є "засобом оволодіння поведінкою – чужою чи власною". Сутність регулятивної функції мовного знака полягає в тому, що, репрезентуючи категоризацію дійсності на підґрунті аксіологічних орієнтирів певної лінгвокультурної спільноти, він набуває прескриптивного потенціалу і стає здатним чинити нормативно-регулятивний вплив на індивіда шляхом актуальної презентації соціально санкціонованих потреб [7, с. 3].

Ця функція виконує роль плану поведінки, вчинків суб'єкта: текстовий чи мисленнєвий проект його майбутніх дій, проект моральних стосунків тощо [9]. Вона лише відбиває суспільну свідомість і регулює поведінку людини, зокрема й гендерну.

Регулятивна – одна з ключових функцій для прислів'їв, яка дозволяє контролювати поведінку. З регулятивною функцією мови можна співвіднести дві функції паремій: прогностичну і функцію моделювання. Паремії, які виконують функцію моделювання, подають словесну модель (схему) тієї чи іншої життєвої ситуації. Основна суть прогностичної функції – передбачення майбутнього. Нерідко саме повчання будується на моделі прогнозу. В ситуаціях, де обговорюються майбутні події чи розвиток теперішніх, адресант часто приписує за допомогою прислів'я тип поведінки, який приводить до бажаного результату [11, с. 157].

Питання регулятивної функції мови порушували й досліджували А. П. Мартинюк ("Регулятивна функція гендерно-маркованих одиниць мови (на матеріалі сучасного англomовного публіцистичного дискурсу)", Ю. В. Абрамова ("Регулятивний потенціал британських прислів'їв як засобів мовного втілення концептів ЧОЛОВІК та ЖІНКА").

Актуальність статті обумовлена її антропоцентричною, зокрема гендерною, спрямованістю, що відповідає загальній тенденції сучасного мовознавства до вивчення мовлення як складника людської діяльності; дане дослідження доповнює вчення про регулятивний потенціал одиниць мови, зокрема британських паремійних одиниць понятійної сфери "подружжя та подружнє життя".

Метою запропонованої статті є аналіз британських прислів'їв та приказок як продукту колективної уснопоетичної творчості, що не має часової визначеності, з погляду того, як гендерно маркована мова здатна чинити нормативно-регулятивний вплив на індивіда та його соціальну (зокрема, гендерну) поведінку шляхом актуальної презентації стереотипів маскулінності та фемінінності.

У статті маємо намір здійснити аналіз британських прислів'їв та приказок понятійної сфери "подружжя та подружнє життя"; встановити гендерно-специфічні поведінкові настанови, що містяться в досліджуваних прислів'ях; класифікувати прислів'я-висловлювання, з огляду на специфіку їхньої регулятивної функції із використанням таких лексико-

графічних джерел: The Facts on File Dictionary of Proverbs, The Concise Oxford Dictionary of Proverbs, Thesaurus of Traditional English Metaphors.

У колективній свідомості носіїв будь-якої мови присутні гендерні стереотипи – спрощені і загострені уявлення про властивості і якості осіб тієї чи іншої статі [6]. О. С. Александрова наголошує, що гендерні стереотипи обумовлені соціальними ролями чоловіка та жінки і впливають на гендерне самовизначення особистості у відповідності з соціокультурними настановами, нормами і правилами даного суспільства [1]. Як правило, соціальні ролі регламентуються, а пізніше ця регламентація стереотипізується, і вже потім функціонує в колективній свідомості за схемою “правильне/неправильне”. А. В. Кириліна тлумачить гендерні стереотипи як культурні і соціально обумовлені погляди і пресупозиції про якості, атрибути і норми поведінки представників обох статей і їх відображення в мові. Гендерна стереотипізація фіксується в мові на всіх її рівнях і тісно пов’язана також з формами вираження оцінки [4, с. 98]. Як матеріал для вивчення мисленневих стереотипів активно використовуються паремійні одиниці, у яких відображаються зокрема стереотипи подружжя та подружнього життя.

У понятійному полі “подружжя та подружнє життя” виокремлюються три основних вектори “регулятивності” англійських паремій: чоловік у подружжі, жінка у подружжі та стосунки у подружжі.

У світовій культурі існують стійкі уявлення про маскулінне та фемінінне. Так, чоловіку приписуються такі світоглядні константи, як верх – активне – раціональне – духовне – небесне – божественне – культура, в той час як жіноче начало – це низ – пасивне – чуттєве – тілесне – земне – природа [2, с. 21]. Англійська лінгвокультура виявляє чотири стереотипні ідеали, за допомогою яких відбувається соціалізація чоловіка: стоїцизм, удавана хоробрість, потреба в досягненні високого статусу і влади, стриманість почуттів та емоцій [4, с. 47]. Таким чином, національно-лінгвокультурна свідомість британців рекомендує особі чоловічої статі бути витривалим, наполегливим, не ділитись своїм болем, не виказувати своїх емоцій; рухатись вперед за владою та впливовістю; брати гору і завойовувати. Відповідно, такі ж характеристики та уявлення приписуються і чоловіку як члену подружжя. Крім цього, у андроцентрично зорієнтованих патріархальних суспільствах чоловік є головою родини. Якщо цю чоловічу роль на себе перебирає жінка, це оцінюється негативно: *The cunning wife makes her husband her apron* (букв. *Хитра жінка робить свого чоловіка фартухом*) [14, с. 314].

Народна мудрість англійців говорить, що чоловік повинен тримати гаманець, тобто йому слід контролювати фінансовий стан сім’ї і розпоряджатися заощадженнями: *If you sell your purse to your wife, give your breeks into the bargain* (букв. *Якщо ти передаш свій гаманець дружині, віддавай на додачу свої штани*) [14, с. 95].

Чоловік, який ставиться до своєї сім'ї з повагою та виконує родинні обов'язки, творить ту норму, якої дотримуватиметься і дружина, тому він повинен шанувати дружину та дітей: *A good husband makes a good wife* (букв. *Хороший чоловік створює хорошу жінку*) / *A good Jack makes a good Jill* (букв. *Хороший Джек творить хорошу Джілл*) [12, с. 107]. І навпаки, неповага до дружини та родини з боку чоловіка породжує відповідне ставлення з боку жінки: *A bad husband makes a bad wife* (букв. *Поганий чоловік створює погану жінку*) [12, с. 107].

Інше прислів'я слід розуміти як пересторогу чоловікові, який зібрався одружуватись: *The married man must turn his staff into a stake* (букв. *Одружений чоловік повинен замінити свій ціпок на кілок*) [14, с. 202]. Подружнє життя накладає на чоловіка певні обов'язки, зокрема він має споважніти і взяти на себе відповідальність за дружину та сім'ю.

Носії англійської мови вважають, що хорошими дружинами не народжуються, а стають в процесі життя у шлюбі: *A good wife must be bespoke, for there's none ready made* (букв. *Хорошу жінку потрібно замовляти, бо готових не існує*) [14, с. 22]. Таким чином, чоловікові необхідно виховувати, плекати, наставляти свою дружину, аби вона була чудовою матір'ю та вправною господинею.

Британці говорять: *Behind every great man is a great woman* (букв. *За кожним великим чоловіком стоїть велика жінка*) [12, с. 19], маючи на увазі, що чоловік повинен цінувати дружину і пам'ятати: його успіх і статус підтримується жінкою, яка стає чоловікові надійною опорою. Тому він мав би прихильно ставитися до недоліків дружини: *If you would have a hen lay you must bear with her cackling* (букв. *Якщо ти хочеш, щоб курка неслася, ти мусиш терпіти її кудкудакання*) [14, с. 148].

Коли йдеться про чоловіка несамостійного у родинному житті, англійці часто використовують таку паремійну одиницю, як *Like a butcher's dog – that lies by the beef without touching it* (букв. *Як собака м'ясника, яка лежить біля яловичини, не торкаючись її*) [14, с. 151]. У цьому прислів'ї формулюється такі бажані риси чоловіка, як сміливість та рішучість.

Як ми вже зазначали вище, світоглядні уявлення про жінку протиставляються уявленням про чоловіка, утворюючи, таким чином, бінарні опозиції "верх" – "низ", "своє" – "чуже", "пряме" – "криве" тощо. Ідеал жіночого характеру, поведінки та життя і взагалі усього нарисують її душі – ніжність, м'якість, податливість, поступливість [2, с. 21]. Жінка у подружжі також набуває певних стереотипних уявлень, які знаходимо у англійських паремійних одиницях. Передусім, жінка – це мати, яка не лише народжує, вигодовує дитину, а й виховує її. І від того, як вона виховуватиме її, залежить доля майбутнього її покоління, оскільки саме від матері дитина вчиться виявляти милосердя, доброти, співчуття до немічних, хворих, налагоджувати стосунки із людьми на основі приязні, това-

риськості, взаємодопомоги: *The hand that rocks the cradle rules the world* (букв. *Рука, яка гойдає колиску, керує світом*) [13, с. 68].

Жінці належить надзвичайно важлива роль берегині дому, хранительки домашнього вогнища, адже від жінки значною мірою залежить щаслива, міцна родина, сердечна атмосфера стосунків між членами сім'ї, затишок, належна організація побуту: *The wife is the key of the house* (букв. *Жінка – ключ від будинку*) [14, с. 330]. Британці також говорять: *Men make houses, women make homes* (букв. *Чоловік будує будинок, жінка – дім*) [12, с. 186]. Справді, чоловік може побудувати будинок чи купити житло, та для того, щоб перетворити будинок на дім, чоловікові потрібна жінка.

Головою родини національно-культурна свідомість всіх постпатріархальних суспільств визначає чоловіка. Якщо ж він втрачає керівну роль у родині і виконання головної його функції переходить до дружини, то це оцінюється негативно і навіть засуджується: *It's a sad house where the hen crows louder than the cock* (букв. *Сумний той будинок, у якому курка кричить голосніше за півня*) [12, с. 147]. Про такий розподіл соціальних ролей у подружжі йдеться і в наступній одиниці: *A whistling woman and a crowing hen are neither fit for God nor men* (букв. *Жінка, яка свистить і курка, яка кукурікає не достойна ні Бога, ні чоловіка*) [12, с. 300] – особи жіночої статі не повинні займатись справами, які традиційно асоціюються з маскуліним, адже чоловікам властиво свистіти, а півням (на відміну від курки) – кукурікати.

Про домашні обов'язки дружини – прибирання, приготування їжі, прання тощо, які здаються нескінченими, у національно-культурному мисленні англійців існує думка: *A woman's work is never done* (букв. *Роботу жінки неможливо всю переробити*) [12, с. 305]. Саме жінці, а не чоловікові відводиться суспільною свідомістю обов'язок виконувати важку і кропітку хатню роботу.

Жінка має бути вірною дружиною. На цьому британці наголошують у прислів'ї: *It is a bad hen that cackles in your house and lays in another's* (букв. *Погана та курка, яка кудкудакає у своєму домі, а яйця несе в іншому*) [14, с. 148]. Проте до чоловічої зради лінгвокультурна свідомість носіїв англійської мови ставиться більш толерантно: *Better a dog that roams than one that sits down* (букв. *Краще собака, що мандрує, ніж той, який сидить без діла*) [14, с. 286]. Обираючи з двох чоловіків, один з яких є лінивим, а інший – невірним, британські жінки надають перевагу останньому, адже для чоловіка важливою функцією є інструментальна, а головним у його діях має бути активність, ініціатива, виконання обов'язків.

У подружжі дружина без чоловіка не є самодостатньою, оскільки сама вона неспроможна продовжувати рід. Отож, жінці рекомендуєть-

ся: *Better my hog dirty home than no hog at all* (букв. *Краще мати вдома брудного кабана, ніж не мати його взагалі*). Аналогічна ідея простежується у іншій паремійній одиниці: *Better sup with a cutty than want a spoon* (букв. *Краще сьорбати маленькою ложечкою, ніж великою ложкою*) [14, с. 356]: краще мати чоловіка, який є далеко неідеальним, ніж не мати ніякого.

Така негативна характеристика дружини, як постійне невдоволення чимось, докори й нарікання, об’єктивується і в наступній паремійній одиниці: *It is a good horse that never stumbles – and a good wife that never grumbles!* (букв. *Хороший той кінь, який ніколи не спотикається, і хороша та дружина, яка ніколи не бурчить*) [14, с. 119].

Третім вектором регулятивного потенціалу паремій англійської мови у понятійній сфері “подружжя та подружнє життя” є родинні стосунки. Бажана модель поведінки у шлюбі чітко формулюється у цілому ряді британських прислів’їв та приказок. Однією з основних настанов є: чоловік і дружина повинні бути толерантними – поблажливими і терплячими до поглядів, думок, звичок один одного: *If you would have a hen lay you must bear with her cackling* (букв. *Якщо ти хочеш, щоб курка неслася, ти мусиш терпіти її кудкудакання*) [14, 148]. У прислів’ї *A deaf husband and a blind wife are always a happy couple* (букв. *Глухий чоловік та сліпа жінка – завжди щаслива пара*) [12, с. 52] британці діляться рецептом успішного шлюбу, за яким чоловік повинен пропускати повз вуха постійне бурчання і балаканину дружини, а дружина, в свою чергу, змушена заплющувати очі на вади свого судженого.

Без взаєморозуміння і згоди неможливий щасливий шлюб: *Fair is the weather when cup and cover hold together* (букв. *Погода ясна там, де кружка і кришка тримаються разом*) [14, с. 335]. Адже коли хоча б хтось один у подружжі непоступливий, миру і спокою у такій сім’ї не буде ніколи: *When the husband is fire and the wife tow, the devil easily sets all in a flame* [14, с. 434] (букв. *Коли чоловік – вогонь, а жінка – клоччя, диявол легко все підпалює*).

Шлюб повинен будуватись на взаємоповазі і бажанні прислуховуватись до порад, зауважень чоловіка/дружини: *In vain does the mill clack if the miller is deaf* (букв. *Даремно млин клацає, якщо мірошник глухий*) [14, с. 163], що можна трактувати як “даремно дружина намагається достукатись до чоловіка, коли він не хоче її почути”.

Таким чином, аналіз гендерно-маркованих паремійних одиниць англійської мови понятійної сфери “подружжя і подружнє життя” виявив тримірну систему стереотипних уявлень про чоловіка, дружину та їх стосунки у сім’ї. Щодо чоловіка виокремлено такі стереотипні уявлення: він може досягти успіху та влади лише за підтримки його дружини; він має бути *чоловіком* у повному сенсі цього слова: головою родини,

відповідальним, терплячим, рішучим, вмiти вибачати недолiки дружини. Дружина ж змальовується балакучою, буркотливою, з одного боку, i матер'ю, берегинею дому, порадицею – з iншого. Жiнка створює дiм як родинне гнiздо i саме вона творить хорошого чоловiка. У англiйських одиницях паремiйного типу, як свiдчить аналіз, вираженi гендерні стереотипи, що є концептами орієнтувальної поведiнки чоловiка та дружини. Усi прислiв'я, виявленi нами у цiй понятійній сферi, є культурно-національними настановами, якi зорiєнтованi на певну гендерну норму та анти норму: вони формулюють бажану модель поведiнки обох членiв подружжя. Їхня провiдна функція – регулятивна, оскiльки у них фiксується словесний шаблон бажаної законiрності: вимоги до чоловiка i дружини та до їх поведiнки у шлюбі. Прислiв'я, що стосуються стосункiв у подружжi регулюють самi цi стосунки шляхом зафiксованих, однією з яких є вказiвка на необхідність дотримуватись взаємоповаги та толерантності.

Дослiдження регулятивної функції мови, зокрема регулятивного потенціалу гендерно-маркованих її одиниць, є, на нашу думку, достатньо перспективним i може слугувати основою для подальших дослiджень у царинi складних взаємодiй *людина↔соціум↔культура↔мова*.

Література:

1. Александрова Е. С. Гендерная маркированность англоязычного новостного текста: на материале современной британской прессы: Автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04 / Волгогр. гос. ун-т. – Волгоград, 2007. – 19 с.
2. Архангельська А. М. Чоловік у слов'янських мовах: Монографія / А. М. Архангельська. – Рівне, РІС КСУ, 2007. – 448 с.
3. Бондаренко О. С. Концепти “чоловік” і “жінка” в українській та англійській мовних картинах світу: Автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.17 / Донец. нац. ун-т. – Донецьк, 2005. – 19 с.
4. Кирилина А. В. Гендер: лингвистические аспекты / А. В. Кирилина. – М.: Изд-во “Институт социологии РАН”, 1999. – 180 с.
5. Кирилина А. В. Гендерная асимметрия в языке / А. В. Кирилина [Електронний ресурс] // Жінщина Плюс. – Режим доступу до статті: http://www.owl.ru/win/womplus/2003/01_05.htm.
6. Кирилина А. В. Лингвистические гендерные исследования / А. В. Кирилина, М. В. Томская [Електронний ресурс] // Журнальний зал. – Режим доступу до статті: http://magazines.russ.ru/oz/2005/2/2005_2_7.html.
7. Маргинюк А. П. Регулятивна функція гендерно-маркованих одиниць мови (на матеріалі сучасного англomовного публіцистичного дискурсу): Автореф. дис. ... док. филол. наук: 10.02.04 / Київський нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – Київ, 2006. – 25 с.
8. Мечковская Н. Б. Регулятивная функция языка и теория речевых актов / Н. Б. Мечковская [Електронний ресурс] // Электронная библиоте-

ка социологического факультета МГУ им. М. В. Ломоносова. – Режим доступу до статті: <http://lib.socio.msu.ru/l/library?e=d-000-00---001ucheb--00-0-0-0-prompt-10---4-----0-01--1-ru-50---20-about---00031-001-1-0windowsZz-1251-00&a=d&c=01ucheb&cl=CL1&d=HASH010a3b07ac3e27a72e85a358.2.6>.

9. Норман Б. Ю. Основы языкознания. Функции языка / Б. Ю. Норман [Электронный ресурс] // Русский язык. – Режим доступу до статті: <http://rus.1september.ru/articlef.php?ID=200104508>.

10. Сингаївська А. В. Функція, функціональність і функціональний клас: функціональний підхід до вивчення ідіоматики / А. В. Сингаївська, О. М. Мосейчук // Вісник Житомирського державного університету імені І. Я. Франка. – 2006. – № 27. – С. 55–59.

11. Шагиахметова Л. И. Функции паремиологических единиц // Вестник Челябинского государственного университета. – 2009. – № 10. – С. 156–158.

12. Manser M. H. The facts on file dictionary of proverbs / M. H. Manser. – An imprint of Infobase Publishing, New York, 2007. – 499 p.

13. The concise Oxford dictionary of proverbs [edited by J. Simpson, J. Speake]. – Oxford University Press, 2003. – 363 p.

14. Wilkinson P. R. Thesaurus of traditional English metaphors / P. R. Wilkinson. – 11 New Fetter Lane, London, 1993. – 486 p.